

כלים ששימשו לבשר שאינו חלק

הרב יצחק דביר

פתיחה

בדורות עברו היה רב העיר ממונה על הדרכתם ההלכתית של כל בני הקהילה; וכך נאמר בגמרא (שבת קל ע"א):

במקומו של רבי אליעזר היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת, במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב...

יחד עם קיבוץ הגלויות שזכינו לו בדורנו, התעוררו שאלות שונות הנובעות ממצב שבו אחד מבני הקהילה נוהג להקל במה שחברו נוהג להחמיר. אחת הדוגמאות הבולטות לשוני המנהגים שבין העדות מתבטאת במחלוקת בעניין חובת אכילתו של בשר חלק.¹

מקורה של מחלוקת זו נעוץ באופן בדיקתה של הריאה לאחר השחיטה: לדעת ה'שלחן ערוך'² כאשר נמצא ריר ('סירכא') על דפנות הריאה – סימן הוא שיש בה נקב, והבהמה טרפה, ודעת הרמ"א³ שישנן סירות קלות שמותר לנתק ולבדוק אם הן מחפות על חור או שמה הריאה שלמה. אף שבמהלך הדורות השתרשו חומרות רבות בתהליך השחיטה ובדיקת הטרפות, נותר מנהגם של בני אשכנז להקל בכך כשיטת הרמ"א. נראה שאחוז הטרפות הגבוה הכרוך בחומרה זו (בסביבות 80%) הוא הגורם לכך. הבדלי המנהגים בנושא זה, יחד עם חיי קהילות משותפים בארץ ישראל, עוררו שאלות שונות: האם מותר לספרדים לאכול מכליהם של אשכנזים שאינם מקפידים על בשר חלק בדווקא? האם מותר לקנות מקצב המשתמש באותה הסכין או המכונה לחיתוך של בשר חלק ושאינו חלק, או אינו מפריד באחסון ביניהם?

יש להעיר שמאמר זה אינו נוגע בשאלה כיצד ינהג אדם בעת אירוח אצל חברו, כאשר הימנעותו מאכילה עלולה לגרור אי נעימות או להרבות מחלוקת. למקרים כגון אלו ייוחד בעז"ה מאמר נפרד.

1. ע"י בדברי החכמת אדם, שע"צ משפטי הארץ, ס"י יא סעי' כו, שמחמת חשש 'לא תתגודדו' כתב שהאשכנזים העולים לארץ ישראל יחמירו גם הם ברכישת בשר חלק בלבד. מנגד פרסם באגרות ראה, ח"ב ס' תריא, שאשכנזים לא יקנו בשר משוחטים ספרדיים מפני הבדלי המנהגים, וכתב שעל כל עדה להקפיד על מנהגה מחמת 'אל תיטוש תורת אמך'.

2. שו"ע, יו"ד ס' לט סעי' י.

3. רמ"א, לשו"ע שם סעי' יג.

א. ספק בשר חלק

ה'שלחן ערוך' התייחס בחומרה רבה לנוהגים להפריד את הסרחה כדברי הרמ"א, וכתב ש'כל הנוהג כן כאילו מאכיל טריפות לישראל'. על אף החומרה הרבה שמייחס ה'שלחן ערוך' לעניין זה, עמדו אחרונים רבים על כך שהיא אינה נובעת אלא מספק שמא יש חור בריאה, ולכן יש כתבו שכאשר מוגש בשר שאינו ידוע אם הוא 'חלק' – מותר לאוכלו, שהרי נוסף על הספק שמא הסרחה אינה מעידה על חור בריאה והבהמה כשרה, ישנו ספק שמא מדובר בבשר 'חלק', וכאשר יש 'ספק ספיקא' ניתן להקל.⁴ מאידך גיסא יש מהאחרונים שכתבו שמנהג הספרדים שלא לסמוך על כך, ולא לאכול אלא בשר שמסומן בוודאות כ'חלק'.⁵

הרב חיים דוד הלוי⁶ העיר שסברת המתירים אינה שייכת במצב שבו ידוע לו שהבשר המוגש מסומן כ'כשר' ולא 'חלק', ובמקרים אלו אין ספק שאכילתו אסורה לבני ספרד. כך כתב גם ב'ילקוט יוסף'.⁷ אם כן, למתירים לסמוך על הספק, הדבר יכול להועיל אך ורק במקרה שבו מוגש בשר שרמת כשרותו אינה ידועה, או כאשר מתארחים אצל משפחה אשכנזית שבאופן כללי מקפידה על בשר מהודר בלבד, ולאור האמור אין צורך לחשוש שמא בישלו בכלים פעם אחת בשר שאינו חלק. אולם כאשר קונה אצל קצב שבזדאות מוכר גם בשר שאינו חלק, ועושה שימוש באותם הכלים, או כאשר מתארח אצל משפחה שיודע בוודאות שמקפידה על רמת כשרות רגילה בלבד – אינו יכול לסמוך על ספק זה. במקרים אלו נותרה השאלה בעינה – כיצד עליו לנהוג?

4. בשו"ת דבר שמואל (אבוהב), סי' שכה, הוסיף לכך שרוב הבהמות אין בהן סרחה אף שבימינו כאמור אחוזי הבהמות שיש בהן סרחה גבוה הרבה יותר, כתבו האחרונים שהדבר נובע מחומרות שקיבלו עליהם הספרדים בעניין זה שאינן מעיקר הדיון, עיין למשל פר"ח, יו"ד סי' לט ס"ק ג; וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל, יו"ד סי' עה; ובשו"ת ים הגדול, סי' נב (ושם העלה עוד שייתכן שהספרדים לא קיבלו עליהם את החומרה אלא בביתם). וכן פסק להקל הגר"ע יוסף, בשו"ת יביע אומר, ח"ה יו"ד סי' ג.

5. בשו"ת בית יהודה, מנהגי אלג'יר, טרפות, ס"ק ז, כתב שנהגו שלא לאכול בשר שמגיע בלא חותמת חלק, וכ"כ בשו"ת דבר משה, יו"ד סי' לד. והאריך בכך בשו"ת שואל ונשאל, ח"ד יו"ד סי' ז. וכך הורה למעשה הגר"מ אליהו, הובאו דבריו במקראי קדש, לרב הררי, הלכות יום הכיפורים, פרק ד, הערה כז.

6. שו"ת מים חיים ב, סי' מו.

7. ילקוט יוסף, איסור והיתר א פכ"ב סעי' ז. בעבר היה מקום לטעון כי בנהלי בשר 'חלק' כלולות גם חומרות שונות של רמת 'מהדרין' שאינן שייכות רק לבדיקת הריאה, ואם כן ייתכן שהבשר ברמת 'כשר' מטעמים אחרים. אולם כיום, מחמת ההפסד הכספי הגדול שבכך, כל בשר חלק מסומן כך. הדבר נכון בפרט לאחר הדירוג החדש של הרבנות הראשית לישראל, הקובע כי בשרים שהריאה יצאה בהם 'חלק' אך אינם עומדים בכללי מהדרין אחרים יסומנו כ'חלק ריאה', ונמצא כי כל בשר ברמת 'כשר' בהכרח אינו חלק.

ב. טעמו של בשר שאינו 'חלק'

כלל גדול המנחה אותנו בהלכות תערובות הינו 'טעם כעיקר'. לאור כלל זה, אין ספק שלשיטת ה'שלחן ערוך', המתייחס לבשר שאינו חלק כ'טריפות', יהיה אסור להשתמש בכלים שהתבשל בהם בשר כזה, ועל אחת כמה וכמה שלא לאכול מתבשילים שהוא מעורב בהם.

כאשר אנו באים להכריע כיצד לנהוג למעשה, עלינו לקחת בחשבון את העובדה שהאיסור אינו מוסכם על הכול, ועולה השאלה – האם על המחמירים להתייחס לבשר שאינו חלק כאיסור גמור, או שמא ישנן קולות הנובעות מכך שהאיסור נתון במחלוקת? לכך עלינו להיעזר בכמה מקורות שהפוסקים למדו מהם כיצד לנהוג במאכלים שמעורב בהם איסור הנתון במחלוקת, ובכלים שהתבשל בהם איסור כזה.

המקור הראשון שממנו נלמד יחס שונה לאיסורים הנתונים במחלוקת, הם דבריו של רבנו ירוחם (תו"א נתיב טו, אות ו) העוסקים בדינה של ריאה שנדבקה לאחד מהאיברים הפנימיים (נקרא בפיהם 'דבק'), ויש שנהגו בה איסור:

העיד לנו חכם אחד מעיר נרבונא, כי ראב"ד היה מתארח עם אוכלי הדבק, וקושרים לו חתיכת בשר לפיו בחוט א' לסימן, והיתה מתבשלת בקדרה עם הדבק, והיה אוכל אותה בשר עם התבשיל... מנהג העיר נרבונה שאין נמנעים מלאכול בבית אוכלי הדבק אפילו לסעודת הרשות.

מן הדברים הללו אנו למדים שאף שהראב"ד וקהילת נרבונה נהגו איסור בבשר זה, לא נמנעו מלאכול מאכלים שקיבלו מטעמו. דברים דומים אנו מוצאים בעדותו של האגודה (חולין צג ע"א) העוסקת בדינו של חֶלֶב שנחלקו הפוסקים באיסורו:

בצרפ"ת וברומ"י ובלומרדיא"ה ואושטרי"ך בדילין הימנו ועונשים עליו כרת, ובהלכות ניקור רבינו אבי"ה כתב ויטול גם החלב והקרום שעל הטחול ושעל הכרס כולו ושעל המסס ובית הכוסות. ובארפורט נוהגין לאיסור, ובשאר הקהילות נוהגין להתיר. **אמנם אילו אין נמנעים מכלים של אילו ומבישוליהם, אך הכרס אין אוכלין בבואם לקהילות.**

דעה דומה הביא בספר 'איסור והיתר הארוך' (שער יד סימן ט) בשם מהר"א מרפורק, שהורה להיתר לגבי הרוטב:

לאכול הרוטב והתבשיל לאותם שנוהגין איסור בבשר שנתבשל ברוטב עמו – בדבר שתלוי במנהג הלכה כה"ג.

בעל 'כנסת הגדולה'⁸ כתב שמכך יש ללמוד לכל סוגי המנהגים, **ואין להחמיר בתערובתו של כל איסור הנתון במחלוקת.**⁹ לאור זאת התיר בעל ה'שואל ומשיב'¹⁰ לספרדים לאכול מתבשילים של אלו שאינם מקפידים על בשר חלק אם נמנעים מאכילת הבשר עצמו, וכך פסק גם הרב מאיר מאזוז.¹¹

מאידך גיסא פוסקים רבים התקשו להבין את ההיגיון בחלוקה שבין ההימנעות מאכילת המאכל עצמו לאכילת מאכל שקיבל מטעמו. נצטט לדוגמה את דברי המהרלב"ח (סי' קכא):

אין טעם כלל לאסור הדבר ולהתיר פליטתו, ואם היה הדבק איסור תורה השוה בכל, ודאי היה אסור מן התורה אכילת החתיכה והתבשיל המתבשלים עמו לדעת הרוב מהפוסקים, כיון שהדבק הוא הרבה והחתיכה המתבשלת עמו הוא דבר מועט – גם הדבק היה נותן טעם בתבשיל שאינו מינו המתבשל עמו. **ומה שהשכל נותן הוא שהכל יהיה אסור, או הכל יהיה מותר?**

כדי ליישב קושיה זו חילקו האחרונים¹² בין שני סוגי חומרות:

1. חומרות המבוססות על הבנת עיקר הדין, והמחמיר טוען שהמקל בכך טועה ונוהג שלא כדין – על הנוהגים כמחמירים לנהוג כאילו מדובר באיסור גמור, ולהימנע גם מאכילת מאכל שקיבל מטעמו.

2. חומרות המבוססות על מנהג, אך גם המחמיר מסכים שמעיקר הדין יש מקום לדעת המקלים¹³ – רשאי המחמיר לקבל על עצמו את החומרה לחצאין, ולנהוג איסור באכילת

8. כנסת הגדולה, יו"ד סי' לט הגהות בית יוסף, ס"ק קצז.

9. אולם הוא עצמו בשו"ת בעי חיי, סי' ח, נטה להתיר רק את הכלים.

10. בספר מאירת עינים ג, סוף ענף ד' למד מכך שספרדים רשאים לאכול תבשילי בשר שאינו חלק, ובספרו יוסף דעת, סו"ס סד, הביא ראיה נוספת לכך מהגמרא במסכת חולין המתירה לאכול את הבשר לאחר זריקת החלב.

11. הרב מאיר מאזוז, בהערותיו לשו"ת אחימלך הכהן, סו"ס ו, הביא שכך נהג אביו לכתחילה.

12. כ"כ הרלב"ח שם; וכ"כ גם בשו"ת מהר"י בן לב ג, סי' קג; וכך כתב הש"ך, יו"ד סי' קיט ס"ק כ; ובכנה"ג, הגהב"י לט ס"ק קצה בשם רבו. וכן כתב הפרי חדש, או"ח סי' תצ, ס"ק כג; ובתורת האשם, כלל פה.

13. יש מקום לעיין מה הדין במי שלא למד את הסוגיה, אך מחמיר משום שכך מנהג עדתו: האם עלינו למדוד את שורש המנהג – אם הונהג כאיסור ממש, או שמא הדבר תלוי בדעת המחמיר עצמו, ואם אין לו דבר כנגד שיטת המקלים רשאי להקל בכך? נראה שהדבר תלוי במקור המנהג, משום שאם מקורו כאיסור ממש, ממילא קבלת המנהג הייתה גם על טעם המאכל, וכך גם עליו לנהוג (אך צ"ע מעט בדברי הש"ך שם שהביא 'מנהג אבות' כדוגמה למנהג שאינו כחשש איסור, אולם אולי כוונתו כשלהבנת המחמיר יש מקום למקלים, ורק משום מנהג אבות נוהג כך).

האיסור עצמו בלבד אך לא בטעמו. יש שנטו לומר שחומרות מסוג זה **מן הסתם** חלות על ממשות האיסור בלבד, גם אם לא התנה כך בפירוש.¹⁴

מחלוקה זו הסיק הרב שלמה גנצפריד¹⁵ שמכיוון שהמחמירים שלא לאכול בשר שאינו 'חלק' סוברים כך מן הדין, עליהם להימנע גם ממאכל שבשר זה מעורב בו או נתן בו את טעמו, וכן הורו אחרונים רבים.¹⁶ גם בנוהלי הרבנות הראשית לישראל נקבע שיש להכשיר בנפרד בשר חלק ושאינו חלק, כדי שהבשר שאינו חלק לא ייתן טעם בבשר החלק בעת המליחה.

ג. כלים המשמשים לבשר שאינו 'חלק'

בפשטות, לשיטת רוב האחרונים האוסרים גם את התבשיל שנתן בו הבשר את טעמו, יהיה הדין דומה בשימוש בכלים שבושלו בהם קודם לכן בשר שאינו חלק, שהרי שני המקרים נובעים מדין 'טעם כעיקר'. אולם אף על פי כן ראו חלק מן הפוסקים את דינם של הכלים כדיון נפרד. דיון זה משמעותי ביותר לשאלה: האם המחמירים באיסור זה רשאים להתארח ולסעוד אצל כאלו שאינם מקפידים על כך? האם רשאים לסעוד באירוע שבו מזמינים להם מנות מיוחדות אך השימוש הקבוע בכלי המטבח הוא בבשר בכשרות רגילה? האם רשאים להשאיל את כליהם למכרים שאינם מקפידים על בשר חלק בלא שיאלצו להגעיל אותם לאחר מכן?

המקור לחלוקה בין טעמו האסור של הבשר לשימוש בכלים שבהם טעמו בלוע הינו האופן שבו העתיק הרמ"א (יו"ד סי' ט) את היתרו של היאגודה' שהובא לעיל:

14. כך נראה מלשונו של כנסת הגדולה שם, והביא ראייה מנדירים שכך הוא לשון בני אדם, וכן ממקורות מנהגים שונים שבהם התיירו את תערובות האיסור. לדוגמה: שלחן ערוך, או"ח סי' תקנ"א סעי' י, התיר תבשיל של בשר בתשעת הימים, וברמ"א, או"ח סי' תנג סעי' ב, התיר תבשיל של קטניות משום שאינו אלא חומרה. וכעין זה בשו"ת הרמ"א, סי' קלב סעי' טו, לעניין המחמירים בחדש בחו"ל; ובשו"ת הרדב"ז, ח"ד סי' רצו, לעניין המחמירים שלא לסמוך על כך שרוב השוחטים מומחים. ובש"ך, סי' סט ס"ק נז, בעניין חומרת ג' ימים במליחת בשר. הרב שלמה גנצפריד, בספרו תורת זבח, העלה שלמה, סוף פרק מ, חלק על כך וכתב שכל עוד לא התנה בפירוש שאינו מכוון גם על התערובות, הרי הוא אסור גם בהן, וכן גם מוכח מתשעת הימים שלמעשה פסק המג"א, או"ח סי' תקנ"א ס"ק כט, שלא לאכול תבשיל של בשר; וכ"כ א"ר, או"ח סי' תקנ"א ס"ק כב; ומשנ"ב, סי' תקנ"א ס"ק סג.

15. תורת זבח, העלה שלמה, סוף פרק מ.

16. כך כתב בפירוש במגיד משנה, לר' יהודה כלץ, הלכות שחיטה, פ"א ה"ו; וכן משמע משו"ת דבר משה, יו"ד סי' לד; שו"ת ים הגדול שם; דעת קדושים, סי' לט ס"ק ס; שו"ת בעי חיי, יו"ד סי' ה; מהר"י מולכו, בשו"ת אהל יוסף, סי' יא, שהקלו רק בכלים שאינם בני יומם. וכן בשו"ת יביע אומר, ח"ה יו"ד סי' ג.

בכל מקום שנוהגין בו איסור דינו כשאר חלב לבטל בששים, אבל אין אוסרין כלים של בני רינוס, הואיל ונוהגין בו היתר.

מניתוח דברי הרמ"א ניתן ללמוד כי מחד גיסא טעמו של המאכל אסור ככל איסור אחר, כאשר אינו בטל בשישים, ומאידיך גיסא הטעם הבלוע בכלים קל יותר, והם מותרים בשימוש. מכך הסיקו רבים שלדעת הרמ"א בכל סוגי החומרות אין לאסור את השימוש בכלים של אלו המקלים בהם כדין על פי מנהגם,¹⁷ ומטעם זה התירו את השימוש בכלים שבושל בהם בשר שאינו חלק.¹⁸ בין פוסקי זמננו הסוברים כשיטה זו ניתן למנות את האגרות משה¹⁹, ה'ציץ אליעזר'²⁰ והגר"מ אליהו.²¹

מנגד יש מן האחרונים שהבינו שהרמ"א אינו מחדש קולא מיוחדת בטעם הבלוע בכלים, אלא עוסק בסוג חומרה כזו הנובעת ממנהג שאינו שולל את דעת המתירים, ולכן טעם האיסור שבכלים מותר,²² או שלהערכתו הטעם הבלוע בכלים בטל בשישים.²³ לאור זאת יש שחלקו על המתירים לעשות שימוש בכלים ששימשו לבשר שאינו חלק, והורו לספרדים להחמיר שלא לאכול מאכלים שבושלו בכלים אלו. למעשה מעירים הפוסקים הללו שכלל נקוט בדינו 'סתם כלים אינם בני יומן', וממילא כאשר המתארח אינו יודע בוודאות שב-24 השעות האחרונות נעשה בכלים שימוש בבשר שאינו חלק – רשאי הוא

17. כך כתב הלבוש, סי' סד ס"ק ט: 'דהואיל והם נוהגין בו היתר אגן לא ניקום ונאסור כליהם', וכעין זה משמע שהבין בשולחן גבוה, סי' סד ס"ק כה; ובזרע אמת ח"ג סי' מח. דין זומה כתב בשו"ת מהרש"ך ח"א סי' עז, אך סברתו שונה, משום שכאשר האיסור נתון במחלוקת, יש כאן ספק ספיקא שמא אין איסור ושמא מהכלי לא ייפלט מספיק טעם כדי לאסור את התבשיל (בכנסת הגדולה בהגהב' סימן מד ס"ק יט, העיר שסברה זו אינה מוסכמת על הרשב"א בס"י תריח, שאסר את הכלים גם במקרה של ספק איסור). כעין זה כתב בשו"ת יחווה דעת, ח"ה סי' לב, אלא שצירף זאת לספק אחר – שמא הטעם הבלוע בכלי פוגם את התבשיל.

18. מחזיק ברכה, יו"ד סי' סד ס"ק כא; וכך כתב הרב גאנצפריד בתורת זבח שם; ובשו"ת ישכיל עבדי, ח"ח או"ח סי' כ אותיות יא וז; וכך כתב הרב מאיר מאזוז בהקדמתו לקונטרס דבר השמיטה; ועי' עוד בגילוי דעת, למהרש"ם בפתיחה לה' טריפות אות מו. מובן שלשיטת המתירים יש לצרף גם את דעת הכנסת הגדולה, והשואל ומשיב שלעיל הבאנו שהתירו אף את טעם התבשיל עצמו.

19. אגרות משה, יו"ד ח"ד סי' ו.

20. ציץ אליעזר, ח"ב סי' נג.

21. שו"ת הרב הראשי עמ' 287.

22. כך נראה שהבינו הש"ך והפלתי שם (אלא שהם עצמם חלקו והתירו גם את התבשיל עצמו, כדלעיל), וכן נראית דעת הב"י, סי' לט, שכתב בהדיא שכלי ה'דבק' אסורים, וכ"כ מהריב"ל שם.

23. כך הסביר הט"ז, שם ס"ק ט, בשם רש"ל את טעם האגודה שהתיר את התבשיל; וכ"כ הפר"ח, שם ס"ק ט; הפרי מגדים, משב"ז שם, התקשה לדבריהם מדוע הכלים מותרים כשלא היה שישים (והתקשה לומר משום סתם כלים אב"י), אך בכנה"ג שם כתב שלהבנת שיטה זו לא התירו את הכלים אלא כשטעם האיסור בטל בשישים.

לאכול מן התבשילים שבושלו בהם.²⁴ כשיטה זו הורה להלכה הרב עובדיה יוסף.²⁵

ד. סכין או מכונת חיתוך שאינה מיוחדת לבשר חלק

מקרה נוסף שבו עלינו לדון הוא בשר 'חלק' שנחתך בסכין שחותכים בה גם בשר שאינו חלק. הדבר מצוי מאוד באטליז המשווק בשר בהכשרים שונים, והפועלים אינם מקפידים על סכינים ומכונות חיתוך נפרדות לבשר חלק. לאחר שראינו דעות שונות ביחס לאיסורו של בשר חלק – יש המתירים את טעמו של הבשר, יש המתירים רק את טעמו הבלוע בכלים, ויש האוסרים גם זאת – עלינו לברר את הדין במקרה זה לפי כל אחת מן השיטות.

בעת חיתוך בשר כשר בסכין שחתכו בה קודם לכן בשר טרף – נדבקת בבשר שמנונית שנתרה על הסכין. מחמת חשש זה תיקנה הגמרא במסכת חולין (ח ע"ב) לייחד סכינים נפרדות לבשר כשר ולבשר טרף:

אמר רב יהודה אמר רב; הטבח צריך שלשה סכינים: אחת ששוחט בה, ואחד שמחתך בה בשר, ואחד שמחתך בה חלבים.

האמוראים (שם) נחלקו מה יהיה דינו של בשר שנחתך בסכין שאינה נקייה: 'השוחט בסכין של עובדי כוכבים – רב אמר: קולף, ורבה בר בר חנה אמר: מדיח'. הגמרא בהמשך מבארת שטעמו של רבה בר בר חנה שהסתפק בהדחה הוא ששימוש צונן אינו מבליע במאכל מאומה, והחשש הוא רק לשמנונית שנתרה על הסכין ונדבקת בבשר, ולכך מועילה הדחתו. לעומתו חייב רב לקלוף את מקום החיתוך משום ש'אגב דחקא דסכינא בלע'.

הראשונים נחלקו בפסק ההלכה למעשה: יש שפסקו שבעת החיתוך נבלע השומן בדופנות הבשר ויש לקלוף מהן מעט,²⁶ מאידך גיסא הרשב"א (חולין שם) כתב שהגמרא עוסקת דווקא במקום השחיטה שהוא חם מעט, אך החותך בשר צונן 'בעי לשפשופי יפה

24. עקרון כעין זה מצאנו בשו"ת הרדב"ז, ח"ד סי' רצו; וכו"כ בשו"ת דבר משה, שם; שו"ת בעי חיי, יו"ד סי' ח; מהר"י מולכו בשו"ת אהל יוסף יא; דעת קדושים סי' לט ס"ק ס (ושם העיר שגם במאכל חריף אין צריך להקפיד באבי"י כיוון שיש כמה דעות להקל). יש להעיר שסברה זו מתירה את אכילת המאכל, אך לא את השימוש בכלים, כמובא בש"ך, יו"ד סי' קיט ס"ק כו, שהוסיף שגם למארח אסור לבשל למחמיר לבדו בכלי שאבי"י אלא אם מבשל בו גם לעצמו. וכן בשו"ת מעין אומר, ח"ד סי' ט סעי' ז, הביא מהגר"ע יוסף שחייב להגעיל את הכלי כדי להשתמש בו.

25. שו"ת יביע אומר שם.

26. רש"י, שם; תוספות, שם בשם רבי יצחק; מרדכי, חולין סי' תקפא בשם ריב"ם.

יפה עד שיסור ממנו שמונו באומדן הדעת, וכך כתבו גם ראשונים נוספים.²⁷ כך פסק גם ה'שלחן ערוך',²⁸ שכאשר יש חשש שהבשר נחתך בסכין טרפה, 'נכון ללמד אדם לבני ביתו שישפשפו הבשר יפה במים',²⁹ וכן הורו פוסקים רבים למעשה.³⁰

מכך שהגמרא חייבה את הטבח להפריד בין הסכינים, ולא התירה לו לחתוך באותה הסכין ולאחר מכן להדיח ולשפשף את הבשר היטב, למדו הפוסקים שאין לחתוך לכתחילה בסכין של איסור ככוננה להדיח את הבשר לאחר מכן, שמא ישכח להדיחו.³¹ מדברי ה'שלחן ערוך' שהדריך ללמד את בני ביתו לשפשף את הבשר היטב, אנו למדים שאף על פי שאין לנהוג כך לכתחילה, מותר לקנות בשר שכבר נחתך בסכין של איסור, אף שהוא טעון הדחה ושפשוף לפני אכילתו.³²

העולה מכל ה"ל:

1. הטוב ביותר – לרכוש בשר שנחתך במקום שמוכרים בו בשר חלק בלבד, או לחלופין לבקש מהפועל באטליז לשטוף ולשפשף את הסכין לפני שחותך לו את הבשר החלק.
2. אין לחתוך בשר חלק בסכין מלוכלכת שחתכו בה קודם לכן בשר שאינו חלק, או לבקש מן הפועל שיעשה זאת בשבילו, אולם מותר לקנות בשר שכבר חתך בעל האטליז קודם

27. כך גם בתשובות הרשב"א (מיוחסות לרמב"ן) סי' קסה; ר"ן, חולין שם; נימוקי יוסף, שם; מאירי, שם; רא"ש, חולין פ"א א סי' יא; מרדכי, שם בשם ר"י; ארחות חיים, איסורי מאכלות סי' ס.

28. שו"ע, יו"ד סי' פד סעי' ז.

29. על כך קשה מעט, שהרי השלחן ערוך, יו"ד סי' י סעי' א, כתב כדברי הרמב"ם שהשוטט בסכין של גויים די לו בהדחה, ולא הזכיר כלל שפשוף. ויותר קשה מדברי השו"ע, שם, סעי' ג; ועי' ש"ך, סי' י ס"ק כ, אך בפרמ"ג, א"א ס"ק כ, הסביר שאין בכוננתו ליישב שאלה זו, וצ"ע.

30. שו"ת חוות יאיר, סי' קעט (הובא גם בפתחי תשובה יו"ד סי' צו ס"ק ה, ובערוה"ש, יו"ד סי' צו סעי' כא); חוות דעת, סי' צא ס"ק ב; פרמ"ג, סי' צא משב"ז ס"ק א, וכך הביא בכף החיים, סי' צא סעי' ג, בשם ערך השלחן (טייב) וזבחי צדק. יש להעיר שהרמ"א עצמו, סי' צד סעי' ז, כתב לקלוף בשר שנחתך בסכין שאינה נקייה. מדברי הגר"א, שם ס"ק כו, נראה שהבין שכך הדין דווקא כשהבשר חם מעט, כדברי הרשב"א, אף שבדרכי משה, סי' קה סעי' ה, כתב בפירוש שכך הדין אפילו כאשר הבשר צונן לגמרי. אולם האחרונים לא הזכירו את דעת הרמ"א למעשה.

31. כך דייק רש"י, חולין שם, מכך שחייבו את הטבח בסכינים נפרדות ולא התירו לו להשתמש בסכין אחת ולשפשף, וכך גם דייקו הרא"ש והרשב"א שם. כך גם כתב הרמ"א, יו"ד סי' י סעי' א. ועי' בפרי מגדים, יו"ד סי' צא משב"ז ס"ק א; ובפתחי תשובה, סי' צא ס"ק א, שהסבירו שאיסור זה שייך גם בדבר שרגילים להדיחו, משום שישנה חובה לשפשפו.

32. הראיה מדברי השלחן ערוך אינה מוחלטת, משום שבסעיף זה הוא מדבר בסכינים שלא חתכו בהן חלב בוודאות, אלא שומן הגיד שנחלקו הראשונים אם גם לאחריו צריך לשפשף את הבשר, אולם מדבריו בסעיף יט שם, שכתב שבדיעבד בכל אלו הדברים לא נאסר הבשר, משמע מעט גם שמותר למוכרו כך.

לכן, ולשפשוף היטב תחת זרם מים לפני השימוש,³³ וראוי לעשות עליו סימן היכר כדי שיזכור שלא להשתמש בו בלא שפשוף.³⁴

3. בשר שנטחן במכונת בשר שאינה נקייה – אין אפשרות להדיחו ולשפשוף, ומכיוון שהשמנוניות המועטה ושאריות הבשר בטלות בו בשישים – הוא מותר באכילה גם לספרדים. אולם גם במקרה זה ברור שאסור לבקש מן הפועל לטחון לו בשעה שהמכונה אינה נקייה, משום שבכך הוא 'מבטל איסור לכתחילה'.

4. נראה שלסוברים שטעמו של בשר שאינו חלק מותר, אין צורך לשפשוף את הבשר, ומותר אף לחתוך אותו בסכין מלוכלכת לכתחילה.³⁵

סיכום

ראינו שהאחרונים נחלקו ברמת חומרתו של בשר שאינו חלק. נזכיר את דעות פוסקי דורנו למעשה (להלן מן המקל אל המחמיר):

33. כאשר הבשר מכיל עצמות קשות, לדעת פוסקים רבים הטעם נבלע בהן בעת החיתוך, עי' איסור והיתר הארוך, סי' נח סעי' ד; וכן פסק הש"ך, סי' צד ס"ק לא; כרתי ופלתי סי' צד ס"ק כג; ערוה"ש סי' צד ס"ק לא. לשיטתם יש להסיר את העצמות לפני הבישול כדי שלא יבטל איסור לכתחילה (ויש לעיין אם דוחק הסכין מדביק את השומן גם בבשר שסביב העצמות מעט). אולם למעשה ישנם כמה טעמים להקל גם במקרה זה: א. הפרי חדש, סי' צד ס"ק ז, חלק על כך וכתב שגם חיתוך דבר קשה אינו מבליע. ב. יש לצרף את דעת הסוברים שכאשר יש טעם מועט בכלי שעתידי להתבטל בכל בישול עתידי, מותר לבטלו (שו"ע, יו"ד סי' צט סעי' ז; וכן פסק בכף החיים, סי' צד ס"ק עג, והוכיח שכך דעת הרמ"א). ג. רבים סוברים שכאשר אינו מתכוון לבטל את האיסור, אלא מבשלו כדרכו – הדבר מותר (ט"ז יו"ד סי' צט ס"ק ז, משנ"ב, סי' תמז ס"ק קו). ד. מכיוון שהעצם נחשבת ככלי, אם בישלו את הבשר לאחר 24 שעות משעת החיתוך בסכין, הטעם הבלוע בו נחשב לטעם פגום שאינו אסור.

34. בדיעבד אם בישלוהו בלא שפשוף – נראה ששאר התבשיל אינו נאסר, שבוודאי בטל בשישים, אך יש לשפשוף את הבשר לאחר הבישול. יש להעיר שבסוגיה זו לא שייכת הסברה שכותב השלחן ערוך, סי' צו סעי' ד, שאין ודאות של איסור במקום זה, מכיוון שטעם הבשר שאינו חלק מתקנח מן הסכינים בעת החיתוך, וממילא החתיכות שנחתכות לאחר מכן אינן נאסרות, משום שבמקרה שלנו ניתן להפריד את האיסור בשפשוף, ובמקרה כזה איננו משתמשים בדיני ביטול (עי' רמ"א יו"ד סי' צח סעי' ד).

35. אף ששומן הוא חלק ממשותו של הבשר, סברת המתירים היא שהמחמירים קיבלו עליהם שלא לאכול את הבשר בעין, וממילא בפי בני אדם גם השומן נחשב כטעמו (כך גם מוכח מכך שהתירו תבשיל של בשר אף שגם השומן בוודאי מתערב בו). לעומת זאת יש לדקדק להיפך מדברי בעל התרומה (איסור והיתר, סו"ס כח) שאסר את הלחם שבלועה בו שמנונית דגים של גויים, אף שהתיר בישולי גויים בתערובת, ואף שבספר התרומה עצמו נתן הטעם שהשמנונית נאסרה קודם בליעתה; הר"ש משאנץ, ע"ז לה ע"א; ותוספות הרא"ש, ע"ז מ ע"ב, כתבו שהטעם הוא שהשמנונית הוי כעיקרו של הדבר, וצ"ע.

לדעת הרב מאיר מאזוז, טעמו של בשר שאינו חלק מותר, לכן מותר לאכול תבשיל שמעורב בו בשר שאינו חלק, ובלבד שאינו טועם מן הבשר עצמו.

לדעת ה'אגרות משה', ה'ציץ אליעזר' והגר"מ אליהו:

1. טעמו של בשר שאינו חלק אסור. לכן אסור לאכול תבשיל המכיל בשר שאינו חלק.
 2. אין לחתוך בשר חלק בסכין או מטחנת בשר מלוכלכת ששימשה קודם לכן לבשר שאינו חלק, וגם אין לבקש מן הפועל שיעשה זאת.
 3. מותר לקנות בשר שכבר נחתך בסכין או במכונה המשמשות גם לבשר שאינו חלק, אך יש לשפשפו תחת זרם מים לפני השימוש, וראוי לעשות סימן על גביו שיזכיר זאת.
 4. בשר שנטחן במכונה שאינה נקייה, אי אפשר לשפשפו ובדיעבד מותר בשימוש.
 5. לשיטה זו אין איסור לאכול ממאכלים שבושלו בכלים נקיים שבעבר בושל בהם בשר שאינו חלק, ואף מותר לכתחילה להשתמש בכלים אלו בלא הגעלה.
- הגר"ע יוסף** מסכים עם הדעות המחמירות לעיל (ה'אגרות משה' לעיל 1-4), אך מחמיר בהקשר לכלים שבישלו בהם בשר שאינו חלק. לדעתו אלו טעונים הגעלה, ומאכל שהתבשל בהם אסור. אולם אם אינו יודע בוודאות שהכלים בני יומם, רשאי לאכול מן המאכל (אך לא להשתמש בכלים).